

Štefka Batinić

Hrvatski školski muzej, Zagreb

Igor Radeka

Sveučilište u Zadru, Odjel za pedagogiju

UDK 371.13(497.5)“1918/1941“

Primljeno: 2. 12. 2013.

Prihvaćeno: 9. 12. 2013.

Pregledni članak

OBRAZOVANJE UČITELJA U HRVATSKOJ IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Sažetak

Članak se bavi obrazovanjem učitelja u Hrvatskoj između dva svjetska rata, i to u kontekstu prosvjetne politike zajedničke države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevine Jugoslavije) te u kontekstu reformskih pedagoških ideja i pokušaja unutarnje reforme škole. Zakonom o učiteljskim školama iz 1929. učiteljsko je školovanje produženo sa četiri na pet godina, a promišljanja o potrebi obrazovanja budućih učitelja na višim školama i(li) fakultetima bila su više teorijski prinos raspravi nego realna i prihvatljiva mogućnost u ondašnjim prilikama. Učitelji su ipak dobili mogućnost nastavka formalnoga obrazovanja na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu (od 1919.), a poslije i na Sveučilištu (filozofsko-pedagoška grupa predmeta). Inertnost države i njezine prosvjetne politike nadomještao je stručni aktivizam učitelja, koji se ogledao u organiziranju i pohađanju ferijalnih tečajeva od sredine 20-ih do sredine 30-ih godina radi osposobljavanja za nove metode rada u školi. Radna škola kao glavni cilj “didaktičko-metodičke obnove”, koju su inicirali učitelji, postala je i službeni metodički model rada u osnovnoj školi između dva rata.

Ključne riječi: obrazovanje učitelja, Hrvatska, 1918. – 1941.

1. Uvod

Obrazovanje učitelja u Hrvatskoj između dva svjetska rata trpjelo je, kao i ostali segmenti školskoga sustava i školstvo u cjelini, posljedice kaotične i konfuzne prosvjetne politike koja se vodila tijekom dva međuratna desetljeća (u Kraljevini SHS

odnosno Kraljevini Jugoslaviji), podjednako neučinkovite u prvom desetljeću opće dezorijentiranosti kao i u drugom desetljeću prividne konsolidiranosti. U tom dinamičnom razdoblju društvenoga razvoja, koji je čak i u zemlji ograničene demokracije, centralizma i jakog represivnog aparata bio vidljiv na mnogim područjima, javili su se i na pedagoškom polju potentni pojedinci s reformskim idejama koje su bile u skladu s modernim tendencijama u odgoju i obrazovanju. Njihov je utjecaj bio izraženiji u teorijskoj pedagogiji i unutarnjoj (pedagoškoj) reformi škole, a u organizaciji školstva i školskoga zakonodavstva bio je vrlo ograničen.

Prosvjetna politika Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, bila je pod snažnim utjecajem ideologije unitarizma koja je školi namijenila posebnu misiju – “stvaranje novog čovjeka – Jugoslavena” (Krstić, 1938, 292). Pritom su važnu ulogu trebali imati upravo učitelji. Pitanje obrazovanja učitelja raspravlja se i u hrvatskoj stručnoj zajednici, no te rasprave malo utječu na konačno rješenje učiteljskoga obrazovanja propisanog Zakonom o učiteljskim školama iz 1929., kada su doneseni i ostali školski zakoni. Desetljeće rasprava o zakonskim prijedlozima nikako nije odraz temeljitih priprema zakona, nego je ponajprije rezultat kaotičnoga stanja u prosvjetnom resoru, u kojem se u 20 godina izmijenilo isto toliko ministara.

2. Od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca do Zakona o učiteljskim školama

Neposredno prije stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na području današnje Republike Hrvatske djelovalo je 11 učiteljskih škola – u Zagrebu (2), Čakovcu (mađarska), Karlovcu, Petrinji, Pakracu, Osijeku, Kastvu, Pazinu, Arbanasima (pokraj Zadra) i Dubrovniku (ženska). Od tih 11 škola tri su bile konfesionalne – ženska rimokatolička u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu i pravoslavne u Karlovcu (ženska) i Pakracu. Manjak ženskih učiteljskih škola početkom 20. stoljeća nadomještali su ženski liceji, preteče ženskih gimnazija, u kojima su se obrazovale i buduće učiteljice. Uz dva državna – u Zagrebu i Rijeci – djelovala su i dva privatna liceja – u Puli i Zadru. U skladu s općim trendom otvaranja učiteljskih škola u Kraljevini SHS¹, otvorene su učiteljske škole 1919. u Gospiću i 1920. u Križevcima. Pripojenjem Zadra Italiji 1920. učiteljska je škola iz Arbanasa preseljena 1921. u Dubrovnik, a zatim 1922. u Šibenik. U valu zatvaranja učiteljskih škola najprije je 1929. zatvorena križevačka, a od 1932. do 1940. zatvorene su učiteljske škole u Kastvu, Gospiću i Šibeniku. Uz tri posljednje, na području današnje Republike Hrvatske djelovalo je 1931. još osam učiteljskih škola – u Zagrebu (dvije), Čakovcu, Osijeku, Pakracu, Karlovcu, Petrinji i Dubrovniku (Batinić i Gačina Škalamera, 2009).

Učiteljska je škola trajala četiri godine i primala je učenike nakon završene više pučke škole ili niže gimnazije te položenog prijamnog ispita. Zakonski okvir njezina

1 U školskoj godini 1918./19. u Kraljevini SHS bile su ukupno 24 učiteljske škole, a 1925./26. i 1926./27. čak 47. U prvim poslijeratnim godinama nedostajalo je učitelja, pa je 1919. učiteljska škola reducirana na tri godine, a od školske godine 1920./21. ponovno je četverogodišnja (Krstić, 1939).

rada u Hrvatskoj i Slavoniji bio je školski zakon iz 1888. godine. U Dalmaciji su polaznici učiteljskih škola također polagali prijamni ispit, nakon čega su primani u pripralni razred, koji je bio prva godina prvotno dvogodišnjega, potom trogodišnjega i na kraju četverogodišnjega školovanja učitelja. Uvjeti za primanje u pripralni razred bili su vladanje hrvatskim jezikom, navršenih 13 godina života i tri razreda početne realke ili makar jedan gimnazijski razred. Za polaznike koji su odmah htjeli upisati drugu godinu, odnosno pedagoški razred, tražilo se navršenih 18 godina života i s najmanje dobrim uspjehom završena tri razreda realke ili gimnazije.

Stanje privremenosti – do donošenja unificiranih školskih zakona – trajalo je čitavo desetljeće. Za učiteljske je škole 1920. propisan privremeni nastavni plan i program prema kojem se od školske godine 1920./21. radilo i u hrvatskim učiteljskim školama.

Tablica 1. Privremeni nastavni plan za učiteljske škole u Kraljevini SHS (*Izvještaj Kr. muške učiteljske i Kr. učiteljičke škole i snjima spojenih vježbaonica u Zagrebu na svršetku školske godine 1920.-1921.* Zagreb, 1921., 8-9)

Predmeti	I	II	III/1	III/2	IV
Nauk vjere	2	2	2	2	2
Pedagogija (teorija)			6 (ž 7)	4 (ž 5)	6
Pedagogija (praksa)				2	8
Hrvatskosrpski jezik	4	4	3	3	3
Njemački jezik	3	3	2	2	2
Povijest i državljanska nauka	2	2	2	2	2
Zemljopis	3	2	2	2	
Matematika	4	3	3	3	2
Prirodopis	3	2	2	2	2
Kemija		2			
Fizika	2	3	2	2	
Crtanje i modeliranje	2	2	2	2	2
Lijepo pisanje	1	1			
Gospodarstvo (samo m.)	2	2	2	2	2
Kućanstvo (samo ž.)			1	1	1
Glazba i pjevanje	2	2	2	2	2
Gimnastika	2	2	2	2	2
Somatologija i higijena	1	1	1	1	1
Ženski ručni rad (samo ž.)	3	3	1	1	3
Klavir (samo m. rkt.)	1	1			
Orguljanje (samo m. rkt.)			1	1	1
Guslanje (samo m. ist. prav.)	1	1	1	1	1
Crkveno pojanje (samo ist. prav.)					
Ukupno sati tjedno	34	34	34 (m) 35 (ž)	34 (m) 35 (ž)	37 (m) 38 (ž)

Novi su predmeti u odnosu na prijašnji nastavni plan bili kemija i fizika (raniji naziv bio je prirodoslovlje), povijesti je umjesto domaćega ustava dodana državljanska nauka, higijeni somatologija, a umjesto prostoručnoga risanja uvedeno je crtanje i modeliranje. Promjene su bile minimalne i provedive u okvirima postojećega naslijeđenoga legislativnog okvira. Zamjetno je približavanje nastavnomu planu i programu potpunih srednjih škola povećanjem satnice u općeobrazovnim predmetima. Pedagoška je skupina predmeta predviđena za treći i četvrti razred, no sljedećom izmjenom nastavnoga plana i programa od školske godine 1926./27. počinje se s pedagoškim premetima već u drugom razredu te se povećava njihova ukupna satnica. Korekcije nastavnoga plana bile su samo privremena rješenja do najavljivane i očekivane reforme učiteljskih škola, odnosno do unifikacije cjelokupnoga školskog sustava.

Prvi prijedlog, u obliku Načela o jedinstvenom uređenju osnovnih i učiteljskih škola što ih je sastavio Prosvjetni odbor Ministarstva prosvjete, uputio je 18. srpnja 1919. ministar Ljubo M. Davidović povjereniku za bogoštovlje i nastavu u Hrvatskoj i Slavoniji² u Zagrebu. Dokument je sadržavao Nacrt zakona o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, Načela za disciplinarni postupak s učiteljima narodnih škola te Načela o uređenju učiteljskih škola. Predloženi elaborati nisu sadržavali novine koje bi jamčile kvalitativne pomake. Spominje se, doduše, potreba produženja učiteljskoga obrazovanja barem na pet godina, ali se zbog gospodarskih razloga i netašice učitelja predlaže četverogodišnja učiteljska škola.

Obrazovanje učitelja bilo je čestom temom rasprava u stručnoj zajednici. O tome se raspravljalo na Kongresu jugoslavenskoga učiteljstva u Sarajevu 1922., s glavnim referentima Josipom Škavićem i Ivkom Radovanovićem. Na Radovanovićev referat, objavljen kao brošura pod naslovom *Unifikacija i reforma osnovne nastave osobitim obzirom na izobrazbu učitelja* (1922), reagirao je Josip Lokas kritičkim osvrtom na metodologiju i prijedloge rješenja pitanja obrazovanja učitelja. Radovanović (1922, 30-31) predlaže unificiranu učiteljsku školu naglašenog pedagoškog smjera i s toliko općeobrazovnih sadržaja da svjedodžba zrelosti ima karakter maturalne svjedodžbe srednje škole. Umjesto viših pedagoških škola predlaže osnivanje učiteljskih akademija koje bi bile u rangu fakulteta i pripremale bi sve vrste nastavnika i nadzornika za osnovne i učiteljske škole te učiteljske akademije. Tako je fakultetsko obrazovanje učitelja ponovno postalo aktualno, no za njegovu realizaciju nisu postojali osnovni preduvjeti, ali ni konsenzus stručne zajednice.

Stjepan Ratković (1922) također se zalaže za novo uređenje učiteljskih škola, odnosno za solidno opće kao i teorijsko i praktično pedagoško obrazovanje budućih učitelja te primjeren odgoj specifičnih osobina bez kojih nema dobra učitelja. Kako je četverogodišnji, pa i dvogodišnji, učiteljski studij nerealna želja, predlaže mnogo realniju petogodišnju učiteljsku školu. Na sličan su način završavali i ostali prijedlozi reforme

2 Povjereništvo za bogoštovlje i nastavu preimenovano je 6. listopada 1919. u Povjereništvo za prosvjetu i vjere u Hrvatskoj i Slavoniji (*Službeni glasnik*, 1919, 441). Nakon donošenja Ustava Kraljevine SHS djelokrug Kr. hrv.-slav. zemaljske vlade prelazi na Pokrajinsku upravu za Hrvatsku i Slavoniju, a djelokrug pojedinih povjereništava na odjeljenja, pa se od 20. ožujka 1922. rabi naziv Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, odjeljenje za prosvjetu i vjere (*Službeni glasnik*, 1922, 93).

učiteljskoga obrazovanja. Petogodišnju učiteljsku školu kao realnu opciju zagovarali su i Škavić (1922), Ante Kovačević (1924) i drugi. Kovačević (1928, 229) čak se zalaže za produženje učiteljske škole “prema dolje i prema gore”, odnosno za osnivanje niže i više učiteljske škole, jer učiteljska škola ima težak zadatak da razvije ljubav i volju za učiteljsko zvanje u đacima koji su u nju dospjeli slučajem ili nuždom, a takvih, prema njegovu mišljenju, nije malo.

Kritički stav prema većini prijedloga, osobito onima koji su dolazili od učitelja iz zagrebačkoga povjereništva Udruženja jugoslavenskoga učiteljstva, zauzima Stjepan Stipančević (1923) u seriji napisa o učiteljskom obrazovanju u Tomašićevu *Hrvatskom učitelju*, glasilu koje je zastupalo interese Saveza hrvatskih učiteljskih društava. Stipančevićev je pristup teorijski, usmjeren više na načelna pitanja učiteljskoga obrazovanja nego na njihovu praktičnu provedbu. On kritizira zahtjeve za povećanje prirodoslovnih sadržaja i približavanje programima realnih gimnazija te zagovara uvođenje zapostavljenog klasicizma i humanizma, koji su, smatra, *conditio sine qua non* valjanog učiteljskog obrazovanja. Ideja o uvođenju klasičnih jezika u učiteljske škole teško je mogla pasti na plodno tlo u vremenu izrazite kritičnosti prema klasičnim gimnazijama kao reliktima prošlosti i sve većoj usmjerenosti prema *realnim* nastavnim sadržajima.

Politička i ideološka podijeljenost hrvatskoga učiteljstva odražavala se i na rasprave o reformi učiteljskoga obrazovanja. Na 12. općoj skupštini Saveza hrvatskih učiteljskih društava, održanoj u srpnju 1921., došlo je do raskola u učiteljskoj zajednici. Dio učitelja pristupio je Udruženju jugoslavenskoga učiteljstva (UJU) i dalje su djelovali u okviru UJU-ova Povjereništva Zagreb, zagovarajući centralističku učiteljsku organizaciju. Predsjednik Upravnoga odbora Povjereništva Zagreb bio je Josip Škavić. Pobornici federalističke učiteljske organizacije ostali su u Savezu hrvatskih učiteljskih društava na čelu s Ivanom Tomašićem. Prvi su svoje ideje promovirali u časopisu *Jedinstvo*, drugi u *Hrvatskom učitelju*. Povjereništvo UJU-a za Split osnovano je u rujnu 1920., samo dva mjeseca nakon osnivanja UJU-a u Beogradu. Njihovo je glasilo bio časopis *Pokret*. Članovi UJU-a uživali su potporu režima i bili su favorizirani kao predstavnici struke.

Neupitno je bilo slaganje o potrebi proširenja učiteljskoga obrazovanja – i općega i stručnoga. Najčešće se spominjao model prema kojemu bi budući učitelji opće obrazovanje stjecali u potpunoj srednjoj školi (u tadašnjem školskom sustavu to je bila osmo-razredna gimnazija), a stručno pedagoško obrazovanje na dvogodišnjim učiteljskim akademijama. Druga, realnija opcija bila je petogodišnja učiteljska škola. No stvarni je i najveći problem bio u finalizaciji bilo kakva koncepta, odnosno u nepostojanju zakona koji bi omogućili njihovo provođenje, čemu su doprinijele česte promjene ministara prosvjete ili cjelokupne vlade.

U desetljeću privremenosti radilo se na temelju naredbi Ministarstva prosvjete koje su morale biti u okvirima starih zakona, tako da većih pomaka nije moglo biti do donošenja novog jedinstvenog zakona. Takvo je stanje bilo u cjelokupnom školskom sustavu. Na temelju naredbi Povjereništva za prosvjetu i vjere (*Službeni glasnik*, 1920, 195-201 i 1921, 156-158) organizirani su tijekom ljetnih praznika 1920. i 1921. u Zagrebu ferijalni tečajevi za usavršavanje učitelja i učiteljica nižih i viših pučkih škola.

Za svaki je tečaj bilo predviđeno po 100 učitelja nižih i 50 učitelja viših pučkih škola, što znači da se u dvije godine dodatno obrazovalo 200 učitelja nižih i 100 učitelja viših pučkih škola iz Hrvatske, Slavonije i Međimurja. Tečajevi su trajali četiri tjedna. U prva su tri tjedna polaznici slušali predavanja iz pedagogije, psihologije i općeobrazovnih predmeta, a četvrti su se tjedan mogli opredijeliti za jedan od dva ponuđena specijalna tečaja – primjerice tečaj narodnoga prosvjećivanja ili tečaj zaštite djece i mladeži.

Povjereništvo za prosvjetu i vjere, na temelju čl. 90 Zakona od 31. listopada 1888. o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja, uvelo je školske godine 1920./21. pokusni, produžni peti tečaj (razred) u Kr. mušku učiteljsku školu u Zagrebu (*Službeni glasnik*, 1920, 369) te jednogodišnji gospodarski tečaj uz Kr. učiteljsku školu u Križevcima (*Službeni glasnik*, 1920, 399). U produžnom, petom tečaju zagrebačke učiteljske škole naglasak je bio na pedagoško-psihološkoj grupi predmeta. Najveću tjednu satnicu imala je *pedagogijska praksa u vježbaonici* (8). Nadalje su se poučavali sljedeći predmeti: *eksperimentalna psihologija s eksperimentalnom pedagogijom* (4), *psihologija djeteta i pedologija* (3), *pedagogija nenormalnih* (2), *fiziologija i biologija* (2), *sociologija i socijalna pedagogija* (2), *higijena s osobitim obzirom na školsku higijenu* (1), *državlјanska nauka* (1), *hrvatski jezik* (4), *njemački jezik* (3) te kao neobavezni predmeti *gimnastika i sport* (2), *pjevanje i glazba* (2), *gospodarstvo* (2) i *ručne radnje – modeliranje, kartonaža, radnje žicom, rezbarstvo i sl.* (2). Iz toga je jasno što se smatralo nedostatkom u učiteljskom obrazovanju te kako se nastojalo slijediti moderne pedagoške trendove koji su u Hrvatskoj započeli prije Prvoga svjetskog rata inicijativama Vjekoslava Košćevića i Ivana Tomašića. Gospodarski tečaj uz križevačku učiteljsku školu imao je, uz stručne predmete, dva sata tjedno teorijske pedagogije i jedan sat socijalne pedagogije.

Pedagoška se izobrazba isticala kao važan segment obrazovanja učitelja. No i ovdje je u početku vladala podijeljenost u učiteljskoj zajednici, što se najbolje vidjelo po uporabi pedagoških udžbenika. “Njihov izbor ovisio je o pravcu, uz koji je pristajao nastavnik pedagogije. Zato se u jednoj školi upotrebljava i dalje Basariček, u drugoj se radi po skriptama, a negdje se opet uvode udžbenici ili pomoćne knjige raznih autora, kao: dr. S. Zimmermann ‘Psihologija za srednja učilišta’, dr. B. Lorenc ‘Psihologija za srednje škole’, dr. M. Marković ‘Logika za srednje i učiteljske škole’, R. Vučić ‘Osnovi pedagogije’, Lj. Protić ‘Opšta pedagogija’, dr. D. Rajčić ‘Posebna didaktika’, dr. F. Mandić ‘Metodika poznavanja prirode, zemljopisa i historijske nastave’ i drugo. Turićeva nova ‘Metodika škole rada’ jedva da je doprla do učiteljskih škola” (Zec, 1951, 357). Povećanjem sadržaja iz pedagogije i psihologije od školske godine 1926./27. (*Nastavna osnova za pedagogiju*, 1927) pitanje suvremenih i adekvatnih pedagoških udžbenika postalo je središnjim pitanjem pedagoške nastave u učiteljskim školama (Demarin, 1928).

Kao oblik stručnoga usavršavanja učitelja za potrebe *nove škole* važnu su ulogu imali ferijalni tečajevi *radne škole*, reformskoga pedagoškog pokreta koji se iskristalizirao kao najizglednija alternativa staroj školi i koji je imao sve više zagovaratelja među hrvatskim učiteljstvom. Tečajevi su se počeli održavati 1924. u organizaciji Podmlatka Društva Crvenoga križa radi osposobljavanja učitelja u ručnom radu (u drvu,

kovinama, kartonu i glini), jer su trebali sadržaje za rad u školskim organizacijama Podmlatka. Nakon uvođenja ručnoga rada kao obveznoga predmeta u svim osnovnim školama 1926., ferijalni su tečajevi postali popularni, a u njihovu se organizaciju postupno uključuju i Jugoslavensko učiteljsko udruženje i Ministarstvo prosvjete. Većinu tečajeva koje je organizirao Podmladak Crvenoga križa u Hrvatskoj vodili su Marijan Markovac i Stjepan Zaninović. Samo je na njihovim tečajevima sudjelovalo oko 1600 učitelja. Ferijalni su tečajevi bili svojevrsan generator razvoja pokreta radne škole, a kao oblik stručnoga usavršavanja učitelja održavali su se do sredine 1930-ih, kada njihovu ulogu preuzimaju ogledne škole.

Uz staleška glasila – *Hrvatski učitelj* i *Jedinstvo* – dvadesetih su godina počela izlaziti dva pedagoška časopisa koja su i svojim imenima – *Nova škola: časopis za suvremenu pedagogiju* (1924. – 1929.) i *Savremena škola: časopis za praktičnu pedagogiju* (1927. – 1940.) – nagovijestila svoja pedagoška i programska usmjerenja. Učiteljima su časopisi tradicionalno bili važno sredstvo stručne komunikacije i stručnoga usavršavanja, pa će i u ovom slučaju, osobito Špoljarova *Savremena škola*, odigrati važnu ulogu u promicanju pedagoške školske reforme i posredovanju novih metodičkih modela rada u školi.

3. Od Zakona o učiteljskim školama do početka Drugoga svjetskog rata

Godine 1929. ministar prosvjete Kraljevine Jugoslavije Božidar Maksimović potpisuje unificirane školske zakone – Zakon o srednjim školama, Zakon o učiteljskim školama i Zakon o narodnim školama. Zakonom o učiteljskim školama (1929.) učiteljske su škole isključivo državne ustanove i služe za stručno obrazovanje učitelja narodnih škola tako što pripravnicima pružaju temeljnu opću i stručnu (pedagošku) spremu, obrazuju ih u duhu državnoga i narodnoga jedinstva i vjerske trpeljivosti te pripremaju za nacionalnu, prosvjetnu i kulturnu misiju u narodu. Umjesto dotadašnje četiri, školovanje u učiteljskoj školi traje pet godina. Primali su se učenici koji su završili četiri razreda niže srednje ili građanske škole te položili primjerene završne i prijamne ispite. Nakon završenih pet razreda učiteljske škole polagao se učiteljski diplomski ispit i stječala kvalifikacija učitelja narodnih škola i mogućnost dobivanja mjesta privremenoga učitelja. Nakon dvogodišnjega uspješnog rada privremeni je učitelj mogao, a u roku od četiri godine morao, položiti praktični učiteljski ispit te tako steći status stalnoga učitelja. Praktični učiteljski ispit morali su polagati i oni učitelji koji su se nakon više od pet a manje od 10 godina prekida ponovno htjeli vratiti učiteljskoj službi. Oni koji su više od 10 godina bili izvan učiteljske službe nisu više mogli raditi kao učitelji (Zakon o narodnim školama, 1929.).

Prema nastavnom planu i programu iz 1931., učenici učiteljskih škola učili su tijekom petogodišnjega školovanja ukupno 23 predmeta. U prva tri razreda imali su 32 sata nastave tjedno, u četvrtom 31 i u petom razredu 30 sati. Na pedagošku je skupinu predmeta otpadalo 16,2 posto satnice od ukupnog broja sati tijekom svih pet godina trajanja škole. U trećem se razredu slušala *Psihologija s logikom*, u četvrtom *Opća pedagogija*, *Metodika* i *Školski rad*, a u petom *Dječja i pedagoška psihologija*, *Povijest pedagogije*, *Metodika*, *Školski rad* i *Školska organizacija i administracija*.

Tablica 2. Privremeni nastavni plan i program za učiteljske škole u Kraljevini Jugoslaviji, Beograd, 1931.

Predmeti	I.	II.	III.	IV.	V.
Psihologija s logikom (III. r.)	–	–	4	–	2
Dječja i pedagoška psihologija (V. r.)	–	–	–	–	–
Opća pedagogija	–	–	–	4	–
Povijest pedagogije	–	–	–	–	2
Metodika	–	–	–	2	2
Školski rad	–	–	–	4	6
Školska organizacija i administracija	–	–	–	–	1
Narodna ekonomija s osnovama sociologije	–	–	–	–	2
Vjeronauk	2	2	2	2	2
Narodni jezik	4	4	3	3	3
Strani jezik (njemački ili francuski)	3	3	3	3	2
Povijest	2	2	2	3	2
Zemljopis	2	2	2	–	1
Prirodopis	3	2	2	2	–
Kemija s tehnologijom	2	2	–	–	–
Fizika	–	2	2	2	–
Matematika	3	3	3	2	–
Higijena	–	–	–	–	2
Poljoprivreda i domaćinstvo	2	1	1	–	–
Crtanje (s pisanjem u I. r.)	2	2	2	–	–
Pjevanje	1	1	1	1	1
Sviranje	2	2	1	1	–
Ručni rad	2	2	2	–	–
Gimnastika	2	2	2	2	2
Ukupno sati tjedno	32	32	32	31	30

Da Zakon o učiteljskim školama i novi nastavni plan i program nisu značili i reformu učiteljskoga obrazovanja pokazuju i članci u pedagoškoj periodici 30-ih godina, u kojima se ona zaziva ili se govori o potrebi obrazovanja učitelja za novu školu (Matičević, 1930; Robotić, 1930; Demarin, 1934, 1935; Petz, 1934). Osobitu je pozornost izazvalo Matičevićovo razmatranje “o obrazovanju našega učiteljstva” u zagrebačkom dnevniku *Obzor*, gdje govori o novom idealu narodnoga učitelja u stoljeću koje se zbog novih znanstvenih pogleda i životnih potreba toliko razlikuje od svih dotadašnjih. “Vremena, gdje se je sa onim mršavim psihologijskim i logičkim predznanjem, koje se moglo u samoj učiteljskoj školi u nejakoj dobi od 15 do 16 godina dobiti, pa dogmatičkim učenjem jednog pedagogijskog udžbenika jednog posvećenog sistema polazilo u školničku praksu, da se onda pozivom na tu ‘pedagogijsku praksu’ i na taj ‘pedagogijski rad’ i na osnovu autodidaktičkih diletantskih radova moglo istupiti s pretenzijom vrijediti kao ‘pedagog’, ‘iskusni pedagog’, ‘stručni pedagog’ i ‘učitelj pedagogije’ ta vremena su temeljito prošla”, smatra Matičević (*Obzor*, 17. 10. 1930.), uz potpuno

razumijevanje nužnosti takva razdoblja u razvitku jednog malog naroda. Također kritički primjećuje da obrazovanje pučkih učitelja u nas nikad nije bilo na visini, jer smo zbog svog “nesamородnog” kulturnog razvitka uvijek preuzimali od drugih, te da, nažalost, nismo imali “velikih pedagoških umova” proizašlih iz učiteljskih redova, kakvi su primjerice Pestalozzi, Rein, Kerschensteiner, koji su se vinuli do znanstvenih visina. Naše je učiteljstvo, smatra Matičević, imalo velikih uspjeha kao kolektivna snaga, po svom udruživanju, a sjajna učiteljska imena iz prošlosti bila su velika više zbog svoga idealizma, djelotvorne volje i organizatorskoga dara nego zbog samorodnosti ideja ili jakih pedagoških pojedinaca (Matičević, 1930).

Na Matičevićev se tekst u *Napretku* kritički osvrnuo Antun Tunkl (1931), osobito pogođen njegovom kritikom poučavanja predmeta pedagoške struke u učiteljskim školama. Matičević nastupa s pozicije predstavnika akademske zajednice, a Tunkl s pozicija pučkoškolskoga učitelja, obrazovanog na Basaričekovim pedagoškim udžbenicima, koji je napredovao do profesora učiteljske škole. Tražeći da pedagoške predmete u učiteljskim školama predaju fakultetski obrazovani pedagozi, Matičević traži kvalitetniju pedagošku izobrazbu budućih učitelja, ali i prostor za afirmaciju u praksi još uvijek mlade akademske discipline (pedagogija kao samostalna studijska grupa postoji na Filozofskom fakultetu još od Matičevićeva utemeljenja 1928. godine). Tunkl smatra da učitelji koji predaju pedagogiju u učiteljskim školama nisu nužno manje sposobni, osobito oni među njima koji su završili Višu pedagošku školu i slušali, među ostalima, i predavanja profesora Matičevića. Problem koji su imali svi nastavnici pedagogije u učiteljskim školama u Hrvatskoj bio je nedostatak pedagoških udžbenika otkako su se početkom 20-ih godina prestali tiskati Basaričekovi udžbenici. “Teško je odgovoriti, zašto nemamo udžbenika te vrste. To je eto jedan problem za svakoga našeg pedagoga; pučki učitelji, s obzirom na izvode dra. M., nipošto nemaju prava da ga rješavaju”, zaključuje Tunkl (1931, 51).

Osnivanjem studija pedagogije na zagrebačkom sveučilištu 1928. počeo je njezin razvoj kao akademske discipline³, s ograničenim utjecajem pučkih učitelja, koji su više

3 Godine 1924. na katedri filozofije Đuru Arnolda zamijenio je Stjepan Matičević kao predstojnik *Pedagogijskoga seminara*. On nastavlja predavati pedagogiju na Sveučilištu sve do svoje smrti 1940. godine. Dolaskom Stjepana Matičevića za sveučilišnoga profesora pedagogija nakon Franje Markovića i Đure Arnolda završava proces sveučilišne izgradnje i osamostaljenja pedagogije od filozofije. Od prvih pedagoških predavanja Franje Markovića, već od osnutka Sveučilišta 1874., preko osnivanja *Katedre za pedagogiju, te teoretičnu i praktičnu filozofiju* 1893. i imenovanja Đure Arnolda godinu dana poslije prvim profesorom na toj katedri, utemeljenja Pedagogijskoga seminara obveznog za sve studente Mudroslovnoga fakulteta 1896., pedagogija u ovoj etapi dostiže razinu samostalne znanstvene discipline koja ima zaseban sveučilišni studij. Novom Uredbom o Filozofskom fakultetu, iz 1928., došlo je do značajne promjene u režimu studiranja. Prema Uredbi, Fakultet je ustrojen u 30 studijskih grupa, pri čemu je svaka imala po tri predmeta: *A*, *B* i *C*. Najopsežniji je *A* predmet, koji se polagao na kraju studija, *B* predmet polagao se nakon šestog semestra, a *C* predmet nakon četvrtog semestra (Vukasović, 1998). U skladu s tim promjenama od 1928. nastavljena je teorijska i praktična nastava pedagogije u Pedagogijskom seminaru kao opći predmet obvezan za sve studente Fakulteta, ali je istodobno pedagogija izdignuta na razinu zasebnog studijskog predmeta, završavanjem kojeg student stječe zvanje diplomiranoga pedagoga uz još dva studijska zvanja. Kako je znanstveno usavršavanje i stjecanje titule doktora znanosti moguće iz onih sveučilišnih disciplina koje funkcioniraju na studijskoj razini, od uvođenja studija pedagogije 1928. omogućeno je i stjecanje doktorata znanosti iz područja pedagogije.

od pola stoljeća – kao autori udžbenika i priručnika, urednici i suradnici pedagoških časopisa te predavači pedagogije u učiteljskim školama – bili glavni pokretači i nositelji njezina razvoja u Hrvatskoj. Gubeći jedno od važnih uporišta svoga profesionalnog identiteta, svojim su se radovima sve više usmjeravali u područja metodika, a akademska pedagoška zajednica – nedvojbeno potentna i kvalificirana (Matičević, Pataki, Vuk-Pavlović) – bavila se filozofijskim pitanjima pedagogije⁴. U isto vrijeme nastavnici pedagogije i učenici u učiteljskim školama vapili su za suvremenim udžbenikom pedagogije.

Prema popisima udžbenika, objavljivanim u školskim izvještajima učiteljskih škola početkom 30-ih godina, propisani udžbenik za pedagogiju je *Opšta pedagogika* Ljubomira Protića. Herbartovac Basariček zamijenjen je dakle također herbartovcem, Protićem, čiji će udžbenik nakon nekoliko godina biti zamijenjen *Osnovama pedagogike* Radmila Vučića. Slično je bilo i s ostalim udžbenicima pedagoške skupine predmeta. Udžbenik psihologije Stjepana Zimmermanna postupno se zamjenjuje udžbenikom Borislava Lorenca, a kao metodički priručnik preporučuje se *Posebna didaktika* Dušana Rajčića. U priručniku za polaganje praktičnoga učiteljskog ispita (Vunić i Peroš, 1939) učiteljskim se pripravnicima za pedagošku skupinu predmeta (psihologija, didaktika, povijest pedagogije i metodika) preporučuje učenje po predavanjima njihovih profesora, a ako kandidati nemaju bilješke s predavanja, trebali su učiti iz Basaričekove *Povijesti pedagogije* (1918.), Schmiederove *Opće didaktike* (u prijevodu Mije Filajdića, 1933.), Vučićevih *Osnova pedagogike* (Beograd, 1934.) te iz metodičkih priručnika Josipa Demarina, Saliha Ljubunčića i Zlatka Špoljara. Na kraju popisa su Adolphe Ferrière (*Škola podobnosti*, Beograd, 1932.) i ponovno Basariček (*Posebna nauka o obuci*, 1917.) (Batinić i Gaćina Škalamera, 2009).

Pedagozi iz akademske zajednice sudjeluju početkom 30-ih godina kao predavači na ferijalnim učiteljskim tečajevima. Tako je primjerice Pataki održao šest predavanja na tečaju u Kraljevici 1934., a teme su bile *Filozofija i pedagogija*, *Pitanje "uzgojne svrhe"*, *Pojam uzgoja*, *Psihologija uzgoja*, *Principi "nove pedagogije"* te *Prikaz savremenih pedagoških pravaca* (HŠM A 235)⁵. Matičević se također pojavljuje kao predavač na tečajevima. Učitelji organizatori tečajeva nastojali su tako polaznicima pružiti priliku za upoznavanje teorijskih spoznaja nove pedagogije. Bilo je tu i predavanja iz higijene i preventivne medicine, tjelesnih vježbi po sokolskom sustavu i sličnih "trendovskih" sadržaja, no sve je to često ostajalo u sjeni različitih oblika ručnoga rada

4 Stjepan Matičević, Stjepan Pataki i Pavao Vuk-Pavlović, glavni predstavnici filozofijske ili kulturne pedagogije u Hrvatskoj, angažmanom na sveučilišnom pedagoškom obrazovanju i teorijskim opusima izazvali su završetak diferencijacije između pedagoga-teoretičara s jedne i pedagoga-praktičara s druge strane. Svoja istraživanja usmjeravaju na područje pedagoške teleologije, znanstvene autonomije pedagogije, autonomije odgoja, odnosa pedagogije i odgoja, odnosa pedagogije prema filozofiji, psihologiji i kulturi uopće, odnosa kulture i odgoja, te ličnosti i odgoja, na problem određenja cilja odgoja i mnogih drugih pedagoških pitanja. Primitkom Matičevića i Vuk-Pavlovića u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti glavni teoretičari pedagogije nagrađeni su i najvišim nacionalnim znanstvenim priznanjem.

5 HŠM A 235 Jugoslavensko učiteljsko udruženje. Sekcija za Savsku banovinu. Učiteljski ferijalni tečajevi. Program predavanja za učiteljski tečaj u Kraljevici kroz 6 sati, 1934.

kao dominantnih sadržaja većine tečajeva. Ferijalni su tečajevi odigrali važnu ulogu u procesu *didaktičko-metodičke obnove*, no “unijeli su dosta pometnje kod pristaša škole rada u jednostranom shvaćanju ručnog rada, a time i temeljnih intencija ovog pokreta” (Ljubunčić, 1939, 37). Uz to oni nisu bili rješenje za istinsku provedbu unutarnje reforme škole. Njezina je provedba bila nemoguća bez primjerene materijalne, organizacijske i stručne logistike mjerodavnoga ministarstva.

Reformske inicijative Ministarstva prosvjete išle su u smjeru osnivanja oglednih škola u središtima banovina. Prva je osnovana 1935. u Beogradu i bila je model i uzor ostalima. Godine 1937. osnovana je ogledna škola u Zagrebu, a status ogledne škole iste je godine dobila Šumska škola, koju je na zagrebačkom Tuškancu vodio Franjo Higy Mandić, te 1938. škola u Borovu Naselju (“Batina” škola). Ogledne su škole bile pod neposrednom upravom i nadzorom Ministarstva prosvjete i trebale su biti predvodnice pedagoške reforme škole. Učitelji su ih posjećivali da se neposredno upoznaju s novim načinom rada, ali taj je koncept stručnoga usavršavanja učitelja imao niz problema i njegova je učinkovitost bila upitna.

Uz *Napredak* i *Savremenu školu*, kao najvažnije pedagoške časopise tog razdoblja, nedostatak modernog pedagoškog udžbenika nadomještali su metodički priručnici učitelja promicatelja pokreta radne škole – Saliha Ljubunčića, Mate i Josipa Demarina, Ante Defrančeskog, Franje Higyja Mandića, Stjepana Križanića i Zlatka Špoljara.

Ni desetljeće nakon donošenja školskih zakona, među njima i Zakona o učiteljskim školama, školstvo u Kraljevini Jugoslaviji nije se zadovoljavajuće razvijalo. To se odnosilo i na obrazovanje učitelja. U Hrvatskoj se krajem 1930-ih otvoreno govori o hotimično i nepravedno zapostavljenim kulturnim i prosvjetnim potrebama. Uspostavom Banovine Hrvatske 1939. prosvjetni su poslovi bili potpuno u nadležnosti banske uprave. U promptnoj analizi stanja u školstvu zaključeno je, među ostalim, da postoji potreba za oko 800 učitelja te da je učiteljski stalež bio među najzapostavljenijima kada je riječ o unapređenjima. Banskom su odlukom za honorarne učitelje narodnih škola postavljani i filozofi te maturanti srednjih škola. Svi su učitelji dobili upute za poučavanje u novom, narodnom duhu te za vođenje *etnografske spomenice* i sabiranje građe o narodnom životu kraja u kojem službuju.

4. Viša pedagoška škola

Krajem 1919. osnovana je *Viša pedagoška škola u Zagrebu*. Započela je s obrazovanjem učitelja za građanske i učiteljske škole 1920. kao prva škola ne samo u Hrvatskoj nego i u Kraljevini SHS koja je pučkoškolskim učiteljima pružila mogućnost nastavka formalnoga obrazovanja. Od školske godine 1926./27. do 1929./30., dok je Stjepan Radić bio ministar prosvjete u Vladi Kraljevine, uz dvogodišnji *niži tečaj* u školi je radio i dvogodišnji *viši tečaj*, tako da je škola podignuta na četverogodišnju razinu. U *niži tečaj*, organiziran u pet odsjeka, primani su na temelju natječaja istaknuti učitelji-praktičari s položenim diplomskim i stručnim ispitom s vrlo dobrim ili odličnim uspjehom i najmanje tri godine učiteljske službe s odličnim ocjenama. Obrazovani

su za učitelje građanskih škola, pri čemu su kandidati tijekom studiranja imali plaćeni dopust. Studij je imao tropredmetni sistem, a diplomski se ispit polagao samo iz prvog predmeta. U *viši tečaj*, organiziran u pet odsjeka, primani su istaknuti učitelji građanskih škola koji su obrazovani za profesore učiteljskih škola i školske nadzornike. Kako je s pogibijom Stjepana Radića škola izgubila *viši tečaj* i vraćena je na dvogodišnju razinu, uspijeva ga završiti samo jedna generacija studenata⁶.

Viša pedagoška škola u Zagrebu nastala je u vrijeme zaostajanja nacionalne pedagogije u odnosu na razvijene zemlje Europe i na teorijskoj i na praktičnoj razini. Pedagogijskom je teorijom dominirala herbartovska pedagogija, iako već potiskivana reformskim pravcima u pedagogiji. U tom pogledu, pored početaka spisateljskoga rada pristaša reformske pedagogije u Hrvatskoj, nešto kasnijeg preuzimanja Pedagogijskoga seminara na Filozofskom fakultetu od predstavnika herbartovske pedagogije (od 1924.), a potom i otvaranja studija Pedagogije pod njihovim utjecajem (od 1928.), predstavnici reformske pedagogije u Hrvatskoj posebno su snažno inicirali promjene u nacionalnoj pedagogiji upravo radom na Višoj pedagoškoj školi, gdje prvo akademsko namještenje nalaze eminentne pristaše reformske pedagogije.

Naime već s osnivanjem Više pedagoške škole u Zagrebu profesor teorijske pedagogije postaje Stjepan Matičević, koji je pedagogijsko obrazovanje stekao kod poznatih pedagogijskih teoretičara Wilhelma Wundta, Johanna Volkelta i Paula Bartha u Leipzigu te Rudolfa Euckena i Wilhelma Reina u Jeni. Iako je njihova teleologijska provenijencija različita, u nekim pogledima i oprečna, zajednička im je snažna znanstvena utemeljenost i pedagogijska aktualnost, koja je na Matičevića ostavila dubok trag. Stoga on odbacuje diletantizam i zalaže se za to da znanstveno fundirano pedagogijsko uvjerenje bude polazna točka u rješavanju složenih odgojnih i školskih pitanja (Težak i Markovac, 1971). Personalistički utemeljen funkcionalizam i kulturna pedagogija izgrađena pod utjecajem njemačke duhovnoznanstvene pedagogije suština je njegova znanstvenoga pristupa pedagogiji.

Novi pristup pedagogiji na Višoj pedagoškoj školi uz Matičevića nastavlja razvijati njegov učenik Stjepan Pataki, također na tragu kulturne pedagogije inspirirane njemačkom duhovnoznanstvenom pedagogijom.

Nakon kratkog boravka između ostalog i na katedrama teorijske pedagogije i povijesti pedagogije Više pedagoške škole Pavao Vuk-Pavlović nastavlja razrađivati teorijsku pedagogiju zasnovanu na temeljima kulturne pedagogije kao autohtonog nacionalnog pravca u sklopu svjetskoga procesa reformske pedagogije. Posvećuje posebnu pozornost pitanjima pedagogijske teleologije kao temeljnog smisla bilo kakva odgojnoga rada – što je glavna preokupacija kulturne pedagogije.

I predavački rad nekih drugih eminentnih pedagogijskih znanstvenika reformatorske provenijencije na Višoj pedagoškoj školi doprinio je zamjeni *stare* pedagogije *novom*. Među njima treba posebno istaknuti doprinos nekoliko profesora metodikā nastave pojedinih predmeta: Juru Turića, Sigismunda Čajkovca i Vladimira Petza.

6 Od 1941. do 1945. Viša pedagoška škola postaje visoka, pri čemu su se učitelji sa završenom 5-godišnjom učiteljskom školom odmah upisivali u III. semestar (II. godinu studija). Nakon Drugoga svjetskog rata 1945. Visoka pedagoška škola ponovno je vraćena na rang više škole s dvogodišnjim trajanjem.

Međunarodnim pedagoškim obrazovanjem stjecanim studiranjem, a potom i doktoratom kod W. Reina u Jeni, i reformskim pristupom prema tradicionalnoj herbartovskoj pedagogiji predavanjima na Višoj pedagoškoj školi, Jure Turić ojačao je proces implementacije znanstvenoga pristupa *nove pedagogije* u Hrvatskoj. Pristaša je pedagogije radne škole, zalaže se za reformu školskoga sustava, kao i nastavak kulturnoga podizanja širokih narodnih slojeva po uzoru na pedagoge-praktičare iz prve etape suvremene povijesti pedagogije u Hrvatskoj. Napisao je niz metodika u novom duhu.

Sigismund Čajkovac, prvi učitelj koji je na Mudroslovnom fakultetu zagrebačkoga sveučilišta promoviran u doktora filozofije, organizirao je više znanstvenih putovanja u Švicarsku, Italiju, Austriju, Čehoslovačku i Njemačku radi proučavanja pedagogije i školstva, 1923. izradio je više čitanki za osnovne škole, a 1926. i 1938. i Osnovu zakona o osnovnim školama.

Vladimir Petz zastupa suvremenu didaktičku orijentaciju, zalaže se za reformu srednje škole, sastavlja Hrvatsku čitanku za II. razred srednjih škola, a priređuje uz vlastite komentare i izdanja nekih domaćih pedagoških pisaca. Priklanja se reformskim pravicima, tražeći pritom umjeren pristup da bi se omogućio prijelaz sa *stare na novu školu* bez velikih lutanja. Zalaže se za pravilan odnos između znanstvene refleksije i odgojnoga čina, smatrajući da samo teorijski utemeljena praksa te u isto vrijeme na praksu orijentirana teorija mogu odgojnoj funkciji dati karakter suvremenog kulturnog zbivanja.

Posebno snažno sjeme reformske pedagogije među jedinom generacijom studenata *višega tečaja*, iz koje su se razvili profesori i školski nadzornici oplemenjeni novim pedagoškim strujanjima u svijetu i u Hrvatskoj, posijali su Salih Ljubunčić, Ante Defrančeski, Josip Demarin, Klonimir Škalko, Martin Robotić i dr. Pedagoški djelatnici odgojeni u Višoj pedagoškoj školi bili su izvor osuvremenjivanja pedagoške teorije i pedagoške prakse u Hrvatskoj između dva rata: s jedne strane ti autori svojim teorijskim pedagoškim radom kao pisci mnogih metodika i drugih pedagoških studija izgrađuju nacionalnu pedagogiju u duhu suvremenih svjetskih pedagoških strujanja, a s druge strane u svom praktičnom pedagoškom radu moderniziraju škole.

5. Zaključak

Obrazovanje učitelja između dva svjetska rata na području današnje Hrvatske bilo je regulirano propisima Ministarstva prosvjete Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije. Do donošenja Zakona o učiteljskim školama 1929. legislativni je okvir djelovanja većine hrvatskih učiteljskih škola bio školski zakon iz 1888., koji je propisao četverogodišnju učiteljsku školu. U prvom međuratnom desetljeću u nekim se hrvatskim učiteljskim školama eksperimentira s uvođenjem petoga razreda (u Zagrebu i Križevcima), organiziraju se tečajevi za stručno usavršavanje učitelja i vode rasprave o zakonskim prijedlozima i modelima suvremenoga učiteljskog obrazovanja. Politički i ideološki podijeljeno hrvatsko učiteljstvo malo je moglo utjecati na državnu obrazovnu politiku. Stručni aktivizam usmjerili su na područje *didaktičko-metodičke obnove*, inicirajući tako unutarnju, pedagošku reformu škole.

Petogodišnja učiteljska škola sa statusom više srednje škole, kao najvažnija tekovina međuratnoga razdoblja u pogledu obrazovanja učitelja, zadržala se sve do 1960., kada se Zakonom o pedagoškim akademijama uvodi dvogodišnji studij za učitelje i konačno ostvaruje gotovo stoljetni san hrvatskoga učiteljstva.

Mogućnost daljnjega formalnog obrazovanja nakon završene učiteljske škole hrvatski su učitelji dobili 1919. osnivanjem Više pedagoške škole u Zagrebu, koja je bila važnim generatorom razvoja hrvatske pedagoške teorije i prakse međuraća – profiliranjem budućih sveučilišnih profesora pedagogije i profesora na učiteljskim školama.

IZVORI I LITERATURA

Arhivsko gradivo

1. Hrvatski školski muzej, Arhivska zbirka.
HŠM A 235 Jugoslavensko učiteljsko udruženje. Sekcija za Savsku banovinu. Učiteljski ferijalni tečajevi.

Objavljeni izvori

1. *Načela o jedinstvenom uređenju osnovnih i učiteljskih škola* (1919). Beograd.
2. *Privremeni nastavni plan i program za učiteljske škole u Kraljevini Jugoslaviji* (1931). Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.
3. *Službeni glasnik kr. hrv.-slav. zem. vlade, povjereništva za prosvjetu i vjere* (1919). Kom. XII.
4. *Službeni glasnik kr. hrv.-slav. zem. vlade, povjereništva za prosvjetu i vjere* (1920).
5. *Službeni glasnik Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju, odjeljenja za prosvjetu i vjere* (1922). Kom. VI.
6. Vunić, M. i Peroš, V. (1939). *Praktički učiteljski ispit*. Zagreb: Školske knjige i tiskalice Savske Banovine.
7. Zakon o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji : s kratkim tumačenjem i objašnjenjem u vezi sa Zakonom o činovnicima od 31. 7. 1923. (1929). Zagreb.
8. *Zakon o srednjim školama i Zakon o učiteljskim školama* (1930). Beograd: Izdavačka knjižara Gece Kona.
9. *Zakon od 31. listopada 1888. ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji* (1888). Zagreb.

Knjige i članci

1. Batinić, Š. i Gačina Škalamera, S. (2009). *Učiteljice i učitelji u Hrvatskoj 1849.-2009*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
2. Demarin, J. (1934). Koji problemi zanimaju naše učiteljstvo. *Napredak*, 75 (1-2), str. 16-21.
3. Demarin, J. (1935). O učiteljskom obrazovanju. *Napredak*, 76 (1), str. 375-434.
4. Demarin, M. (1928). Pedagoški udžbenici u učiteljskim školama. *Napredak*, 68 (8-9), str. 260-262.
5. Ivoš Nikšić, E. i Radeka, I. (2007). *Zadar i Padova : Gradovi prijatelji i središta znanja*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

6. Kovačević, A. (1924). Više obrazovanje učitelja. *Jedinstvo: učiteljski staleško-prosvjetni list*, 3 (3-7), str. 31-34, 63-65.
7. Kovačević, A. (1928). Nekoje misli o savremenom uzgajanju učitelja. *Napredak*, 68 (8-10), str. 224-229, 294-296.
8. Krstić, M. (1939). Razvoj učiteljske škole u Jugoslaviji od 1918-1938 god. U: Majstorović, M. R., ur. *Pedagoška Jugoslavija 1918-1938*. Beograd: Izdanje Jugoslov. učiteljskog udruženja, str. 292-298.
9. Lokas, J. [1922]. *Kratak osvrt na raspravu gosp. I. Radovanovića Unifikacija i reforma osnovne nastave osobitim obzirom na naobrazbu učitelja*. Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare.
10. Ljubunčić, S. (1939). Pedagogija u Hrvata od 1918 do 1938 god. U: Majstorović, M. R., ur. *Pedagoška Jugoslavija 1918-1938*. Beograd: Izdanje Jugoslov. učiteljskog udruženja, str. 30-54.
11. Matičević, S. (1930). O obrazovanju našeg učiteljstva. *Obzor*, 71 (235-239).
12. Nastavna osnova za pedagogiju u učiteljskoj školi (1927). *Napredak*, 68 (3-4), str. 94-100.
13. Petz, V. (1934). Pedagogijska izgradnja suvremenog nastavnika. *Napredak*, 75 (1-2), str. 22-28.
14. Radeka, I. (2000). *Pedagogija Stjepana Patacija u kontekstu razvoja suvremene povijesti pedagogije u Hrvatskoj*. Doktorska disertacija.
15. Radovanović, I. (1922). *Unifikacija i reforma osnovne nastave osobitim obzirom na izobrazbu učitelja*. Split: Jugoslavenska štamparija.
16. Ratković, S. (1922). *Novo uređenje učiteljskih škola : (poseban otisak iz Napretka)*. Zagreb.
17. Robotić, M. (1930). Učitelj i njegovo obrazovanje. *Napredak*, 71 (1-2), str. 13-26.
18. Stipančević, I. (1923). Učiteljsko obrazovanje. *Hrvatski učitelj*, 3 (3-12), str. 65-69, 97-100, 145-148, 189-192, 253-258.
19. Škavić, J. (1922). Nova obučna osnova za učiteljske škole. *Napredak*, 63 (1-2), str. 29-35.
20. Težak, S. i Markovac, J., ur. (1971). *Pedagoška akademija Zagreb 1919-1969*. Zagreb: Pedagoška akademija.
21. Tunkl, A. (1931). O obrazovanju našega učiteljstva. *Napredak*, 72 (1-2), str. 49-52.
22. Vukasović, A. (1998). Pedagoška izobrazba na Sveučilištu u Zagrebu (1893-1998). *Napredak*, 139 (3), str. 372-380.
23. Zec, N. (1951). Pedagoški udžbenici kroz historiju hrvatskog školstva. *Pedagoški rad*, 6 (7-8), str. 346-358.

Štefka Batinić, Zagreb
Igor Radeka, Zadar

EDUCATION OF TEACHERS IN CROATIA BETWEEN TWO WORLD WARS

Summary

This article deals with the education of teachers in Croatia in the period between two World Wars within the context of the education policy in the then common state, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (from 1929, the Kingdom of Yugoslavia) and within the context of pedagogical reform ideas and attempts of an intern school reform. The Act on Teacher Training Colleges of 1929 increased the tuition of teachers from four to five years. Ideas about the need to educate future teachers at institutions of higher education and (or) at universities were more of a theoretical contribution to the debate, than a realistic and acceptable option under the circumstances. Nevertheless, teachers were given the possibility of further formal education at the Further Education Teacher Training College in Zagreb (from 1919) and later on, at the University as well (a course of study in philosophy and education). The lack of initiative on part of the state and its inefficient education policy were compensated by professional activism of teachers which manifested itself in organising and attending summer courses from the mid-1920's to the mid-1930's, whose purpose was to provide training in new working methods in school. The *work school* as the main objective of *didactic and methodological renewal*, initiated by teachers, became the official methodological work model in primary schools between two World Wars.

Key words: education of teachers, Croatia, 1918-1941